

Валентина Миколаївна Антоненко,
к.е.н., доцент, доцент кафедри управління і фінансово-економічної безпеки,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Луцьк, Україна

Сухіна Олена Миколаївна,
к.е.н., ст. н. с., старший науковий співробітник відділу екосистемного
оцінювання природно-ресурсного потенціалу ДУ «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку НАН України», м. Київ, Україна

Valentina Nikolaevna Antonenko,
candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of management and financial and economic security, Donetsk National
Technical University, Lutsk, Ukraine

Sukhina Elena Nikolaevna,
candidate of Economic Sciences, senior researcher, Department of Ecosystem
Assessment of natural resource potential of the state institution «Institute of
Environmental Economics and sustainable development NAS of Ukraine»,
Kiev, Ukraine

ЕКОСИСТЕМНІ ПЛАТЕЖІ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ УКРАЇНИ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ТА РИНКОВЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню порядку визначення розмірів екосистемних платежів лісових екосистем. Досліджено та оцінено можливості імплементації в українські умови зарубіжних методик і практик екологічного регулювання; визначено принципові різниці між закордонними та вітчизняними реаліями сфери екологічного регулювання. Розроблено двоетапний процес встановлення зазначених екосистемних платежів: на першому етапі визначення його базового мінімального розміру, на другому етапі – тендерне коригування, з урахуванням попиту та пропозиції на ринку екосистемних послуг.

Ключові слова: лісові ресурси, екосистемні платежі, регулювання, державна власність, ціноутворення, економічні інтереси, тендер.

ORCID: ID: 0000-0002-8220-5813

ORCID: ID: 0000-0002-5605-2606

Вступ.

За сучасних умов наша Українська держава потерпає від великої кількості

глобальних загроз і проблем, значна частина з яких пов'язана із агресією і повномасштабною війною РФ проти нашої держави. Це надто стрімко актуалізувало усі невирішені задачі, які стояли перед керівництвом країни та розв'язання яких з різних причин гальмувалося або відкладалося. Однією з таких серйозних проблем, яка вимагала, але не отримала свого вирішення, є екологічна тема, яка стала ще більш важливою з огляду на військові наслідки впливу.

У переліку післявоєнних завдань перед українським керівництвом постануть питання відновлення країни, її промислового потенціалу, зруйнованої війною інфраструктури, а також відновлення пошкодженого довкілля. Екологічна проблема відновлення усіх компонентів українського довкілля привертає увагу вчених, урядовців, практиків. Але зазначимо, що у цьому сенсі не достатньо уваги приділяється лісовим ресурсам України.

Одним із джерел фінансування природоохоронних заходів є кошти від сплати екологічного податку. Проте в Україні цих коштів недостатньо для збереження лісових екосистем. Це підтверджується наступними доказовими дослідженнями, результати яких свідчать про серйозні, навіть катастрофічні, проблеми у фінансовому забезпеченні збереження природних ресурсів в Україні.

Після розподілу екологічного податку до Державного (до нього надходить 45 %) та обласних (30 %) бюджетів через казначейство, у Червоноградській міській територіальній громаді (ТГ) на 2023 р. залишається коштів від сплати екологічного податку лише 400,0 тис. грн.¹ У Сокальській ТГ надходження екологічного податку передбачено в сумі 400,1 тис. грн., у Дрогобицькій міській ТГ ці доходи передбачено в обсязі 310,0 тис. грн.²

¹ Про бюджет Червоноградської міської територіальної громади на 2023 рік : рішення сесії Червоноградської міської ради від 22 грудня 2022 № 1565 (Додаток 1 «Доходи місцевого бюджету на 2023 рік» та Додаток 3 «Розподіл видатків місцевого бюджету на 2023 рік»). URL: <https://www.chg.gov.ua/Biudzheth-gromady/st-321> (дата звернення: 18.09.2023).

² Про бюджет Дрогобицької міської територіальної громади на 2023 рік : рішення сесії Дрогобицької міської ради від 24 листопада 2022 року № 1319 (Додаток 1 «Доходи бюджету Дрогобицької міської територіальної громади на 2023 рік» та Додаток 3 «Розподіл видатків бюджету Дрогобицької міської територіальної громади на 2023 рік»). URL: <https://doc.drohobych-rada.gov.ua/%e2%84%96-1319-%d1%80%d1%96%d1%88%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f-%d1%81%d0%b5%d1%81%d1%96%d1%97-%d0%b4%d1%80%d0%be%d0%b3%d0%be%d0%b1%d0%b8%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%be%d1%97-%d0%bc%d1%96%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%be-2/> (дата звернення: 10.09.2023).

В окремих міських та селищних ТГ залишаються несуттєві суми екологічних податків – по декілька тисяч гривень. Так, у Белзькій міській ТГ на 2023 р. передбачено надходження коштів від сплати екологічного податку у сумі 20,0 тис. грн.³; у Великомоствіській міській ТГ – 26,9 тис. грн.⁴, у Лопатинській селищній ТГ – 30 000,0 грн.⁵. Це надто мізерні кошти для територіальних громад, особливо тих, де здійснюється видобуток корисних копалин, розміщено підприємства промисловості. У вище перелічених ТГ площа лісів складає близько половини території ТГ (!), проте видатків на збереження лісових екосистем немає. У відділі доходів Червоноградської міської ради зазначили, що кошти, передбачені на проведення природоохоронних заходів⁶, в більшій мірі використовуються для переробки і сортування сміття та будівництва підприємства з переробки твердих побутових відходів, але значно менше – для інших природоохоронних заходів.

Вражає наступна інформація: Державне бюро розслідувань (ДБР) з'ясувало, що під час облаштування рекреаційних зон на території Сатанівської селищної ради на березі річки Збруч було незаконно вирубано понад дві тисячі дерев, включаючи цінні породи. Це завдало збитків державі на суму 70 млн. гривень [1].

Отже, в країні бракує системних державних заходів для збереження природних ресурсів (у том у числі й лісових), не вистачає обсягів фінансових джерел, що спрямовуються на їх збереження та відновлення, а також

³ Про бюджет Белзької міської територіальної громади на 2023 рік : рішення сесії Белзької міської ради від 30 листопада 2022 року № 711. URL: <https://www.belzgtg.gov.ua/rishennia-sesiii/stor-968> (дата звернення: 15.09.2023).

⁴ Про міський бюджет Великомоствіської міської ради (ТГ) на 2023 рік : рішення сесії Великомоствіської міської ради від 1 грудня 2022 року № 833. (Додаток 1 «Доходи місцевого бюджету на 2023 рік» та Додаток 3 «Розподіл видатків місцевого бюджету на 2023 рік»). URL: <https://vmgromada.gov.ua/bjudzhet-velikomostivskoi-miskoi-radi-na-2023-rik-09-53-12-14-12-2022/> (дата звернення: 16.09.2023).

⁵ Про місцевий бюджет Лопатинської селищної територіальної громади на 2023 рік : рішення сесії Лопатинської селищної територіальної громади на 2023 рік від 15 грудня 2022 р. № 18 (Додаток 1 «Доходи місцевого бюджету на 2023 рік» та Додаток 3 «Розподіл видатків місцевого бюджету на 2023 рік»). 20.12.2022. URL: https://rada.info/upload/users_files/04369819/docs/e37ab5a8c0e6238087bf46f13d56e9cb.pdf (дата звернення: 20.09.2023).

⁶ Про бюджет Червоноградської міської територіальної громади на 2023 рік : рішення сесії Червоноградської міської ради від 22 грудня 2022 № 1565 (Додаток 1 «Доходи місцевого бюджету на 2023 рік» та Додаток 3 «Розподіл видатків місцевого бюджету на 2023 рік»). URL: <https://www.chg.gov.ua/Biudzhet-gromady/st-321> (дата звернення: 18.09.2023).

спостерігається майже повна відсутність дієвих стимулів щодо ощадливого поводження з цими. Система оподаткування лісогосподарської сфери є застарілою та не створює стимулів для більш ефективного господарювання.

У першу чергу мова має йти про зацікавленість державних інституцій та економічних суб'єктів, так чи інакше причетних до використання лісових ресурсів. Держлісагентство України неодноразово виходило з пропозиціями щодо удосконалення моделі екологічного впорядкування відповідно до європейських практик. Воно сподівається, що спільно з представниками Асоціації міст України зможе зрушити це питання, знайшовши компромісне рішення, яке влаштовуватиме і врахує інтереси всіх сторін ⁷.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема реформування екологічного оподаткування є доволі актуальною і важливою, що навіть не варто обґрунтовувати цю тезу, і це не потребує якихось додаткових доказів чи мотивувань. Тому екологічне оподаткування як таке все більше стає об'єктом наукових досліджень, але завершення таких пошуків, як нам здається, відбудеться не так швидко, як хотілося б. Особливе відставання у вирішенні цієї проблеми спостерігається в Україні. Досліджуючи ситуацію в країні, А.О. Волкова, провівши аналіз основних положень діючого законодавства, що регулює відносини у сфері впливу на довкілля, пише, що «...економічні пріоритети дотепер превалюють над екологічними інтересами суспільства, а економічний розвиток держави супроводжується незбалансованим використанням, а точніше експлуатацією природних ресурсів...» [2, с. 29].

Відновити баланс між економічними і екологічними аспектами цієї проблеми має забезпечити реформування податкової сфери. В анонсованому описі своєї статті автори В.Г. Олюха і В.А. Шепелюк пишуть про таке: «Одним із доцільних непрямих методів державного впливу, що забезпечує реалізацію завдань сталого розвитку, є екологічний податок. Він має дві основні функції – фінкальну та природоохоронну, водночас у сучасних умовах переважає перша,

⁷ Розпочинаємо співпрацю з Асоціацією міст України (Державне агентство лісових ресурсів України). URL: <https://forest.gov.ua/news/rozpochynaємо-spiivratsiu-z-asotsiatsiieiu-mist-ukrainy> (дата звернення: 10.06.2023).

що має бути змінено також і з огляду на те, що в Європейському Союзі превалює саме природоохоронна функція [3]. Функції податків (фіскальна і регулювальна) взагалі-то є класикою податкової теорії, а в контексті забезпечення природоохоронної діяльності регулювальна функція трансформується саме у захист природного середовища. Варто додати, що в основі реформи екологічного оподаткування в Україні має стати переорієнтація акценту з фіскального призначення цих податків на регулювання, яке може здійснюватися через збалансоване поєднання примусово-обмежувальних та стимулювально-компенсаційних регуляторів.

Вважаємо, що в контексті вирішення екологічних проблем балансування між примусово-обмежувальними та стимулювально-компенсаційними заходами є доволі перспективним варіантом у пошуку шляхів до досягнення визначеної мети. Так, автори ще однієї роботи на досліджувану тему вказують на те, що екологічний податок визнається найефективнішим методом впливу на поводження із забрудненням навколишнього середовища, та акцентують увагу на необхідності «підштовхування» щодо запровадження цього оподаткування, причому необхідність такого «підштовхування», на їх думку, має бути збалансована із альтернативним методом стимулюванням заощадливого ставлення до природних ресурсів (наприклад, оподаткування викидів вуглекислого газу та альтернативне пільгування впровадження зеленої енергетики) [4]. Іншими словами, йдеться про ефект заміщення: або податкове навантаження, або ж – заміна податків іншими стимулювальними засобами. Такої ж думки дотримується О.А. Трегуб: «Однією з форм державної підтримки біоенергетичних проєктів є надання податкових пільг, зокрема пільги для сплати екологічного податку» [5, с. 48]. Щодо нашої країни – додамо, що, принаймні у найближчому майбутньому, Україні не варто покладати надії на ефект заміщення екологічного оподаткування компенсуючими стимулами, бо цей напрям тільки-но і досить повільно починає розроблятися в нашій країні.

Формування чи реформування екологічного оподаткування має базуватися на економічних інтересах усіх суб'єктів, причетних до використання природних

ресурсів чи іншого поводження з ними. Зазначаючи важливість екологічного оподаткування з точки зору забезпечення екологічної безпеки міст, М.В. Мельникова Є.С. Градобоева вказують: «Найважливішими чинниками, які доцільно враховувати під час розробки та використанні еколого-економічних методів, слід визнати умови реалізації; економічні інтереси учасників; вплив на діяльність суб'єктів господарювання; принципи розподілу відповідальності між виробником і споживачем за еколого-економічні збитки; встановлення ставок податків, зборів, штрафів, дотацій та обґрунтування критеріїв використання» [6, с. 61]. А далі додають, що екологічні податки у складі фінансових інструментів впливу на природне середовище є найбільш дієвим методом убезпечення міст: «Методи економічного регулювання охоплюють оподаткування, кредитування, субсидування, надання дотацій і пільг, накладення штрафів, та входять до складу економічного механізму управління екологічною безпекою міста» [6, с. 65]. Але, як доводиться у роботі [7], діючий механізм екологічного оподаткування не тільки не забезпечує захист державних інтересів України, а й дещо ігнорує справедливість у розподілі між учасниками екологічних процесів економічних вигід від використання природних ресурсів країни.

Як показав аналіз наукових публікацій та відповідно – практичних рекомендацій щодо розвитку екологічного оподаткування, найбільш дослідженим (з причини його актуальності та суспільного інтересу) є оподаткування викидів вуглекислого газу. Саме до цього податку науковці звертають найбільшу увагу у своїх дослідженнях; питання екологічних податків (платежів) за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю знаходяться на порядку денному, і ним переймаються економісти - науковці як за кордоном, так і в нашій державі. При цьому об'єктом цих податків, як правило, виступають обсяги шкідливих викидів в атмосферне повітря. Слід зазначити, що вуглецевий податок – податок, стягуваний зі вмісту вуглецю в паливі, як правило, в транспортному та енергетичному секторах. Податки на вуглець – власне це форма ціноутворення на вуглець. Водночас цей термін також використовують для позначення еквівалентного податку на викиди вуглекислого газу.

Принципово, як зазначають фахівці, оподаткування викидів вуглекислого газу є надійним інструментом обмеження викидів парникових газів [8].

Досить показовим є той факт, що, наприклад, у Швейцарії проводилися громадські обговорення та голосування про можливість заміни податку на додану вартість на екологічний податок, зокрема за викиди парникових газів [9]. І, хоча, як зазначають автори цього дослідження, наразі не відбулося позитивного сприйняття населенням переходу до збільшеного податку на шкідливі речовини, пошуки оптимального і ефективного екологічного оподаткування тривають. Так, на наше переконання, досить слушною є теза авторів про те, що змінювання оподаткування (а конкретно мова йде про підвищення екологічного оподаткування) має відбуватися повільно, без різких стрибків, «маленькими кроками» [9, с. 118]. Ними також просувається ідея щодо продовження досліджень у напрямку диференціації цього податку, а саме з урахуванням доходів різних верств населення, та пошуку адекватної форми такого податку, яка б зменшувала його тягар для домогосподарств з низьким рівнем доходу.

Цей підхід принципово збігається із варіантом реформування екологічного оподаткування, який відстоює А. Berry [10]. В роботі французького науковця досліджується впровадження у Франції диференційованого оподаткування викидів вуглецю, та обґрунтовується, як вбачає автор, справедливий його розподіл між різними платниками такого податку, зокрема, домогосподарствами. Отже, передбачається ефект розподілу податку на вуглець та його вплив на паливну бідність: мікросимуляційне дослідження у французькому контексті.

Екологічні питання податків вивчаються і в інших країнах. Так, на прикладі Швеції розглянуто вплив оподаткування на стан довкілля і резюмується, що податок на викиди вуглекислого газу може бути успішним у значному скороченні викидів вуглекислого газу; також показано, що після впровадження податку на викиди вуглекислого газу, такі викиди від транспорту знизилися майже на 11 відсотків [11].

В огляді останнього «грандіозного експерименту» в екологічній політиці» мова також йде про податок на вуглець, на цей раз – в Британській Колумбії [12], де ще в 2008 р. запроваджено перший комплексний і значний податок на викиди вуглекислого газу в Північній Америці. До 2012 р. податок досяг рівня 30 канадських доларів за тону CO_2 , і він покриває приблизно три чверті всіх викидів парникових газів у провінції. В. Murray і N. Rivers пишуть про повільне, розтягнуте у часі, зростання такого податку, обґрунтовуючи це тим, що, попри необхідність підвищення екологічних податків, такі дії з боку держави сприймаються суспільством не завжди позитивно: спочатку громадськість була проти податку, але через три роки після запровадження загалом підтримала податок на викиди вуглекислого газу. Отже, знову таки йдеться про існування суперечок щодо поширеності цього податку в міру його збільшення, оскільки податкові пільги для домогосподарств з низьким доходом не були збільшені пропорційно зростанню податкових ставок, що і викликало негативне ставлення споживачів - платників до спроби такого податкового нововведення.

Досвід запровадження податку на викиди вуглекислого газу в Британській Колумбії досліджується і в роботі А. Yamazaki [13], в якій автор зосереджується на впливі цього податку на пропозицію робочої сили. Як стверджує автор, підвищення цього податку чинить вплив на структуру його розподілу між різними галузями, негативно впливаючи на галузі з високим рівнем викидів (і відповідно зменшуючи зайнятість у цих галузях), і позитивно реагуючи на оподаткування галузей із порівняно низьким рівнем шкідливості (збільшуючи при цьому зайнятість в трудомістких галузях).

В статті [14] податок на викиди вуглекислого газу також визнається найнеефективнішою політикою обмеження його викидів, але вказується на необхідність обачливості щодо підтримки цього податку, оскільки він є дещо суперечливим, бо накладає додаткові витрати на споживачів. Водночас розглядається альтернативний підхід «підштовхування» до запровадження інших варіантів задоволення споживачів, зокрема через введення «зеленого» енергетичного стимулювання. Автори показують, що альтернативний підхід

«підштовхування» обіцяє менші вигоди, але з набагато меншими витратами, при цьому досягнення мети захисту довкілля може бути відтерміноване у часі.

У роботі [15] розкрито макроекономічний вплив податків на викиди вуглекислого газу в Європі. Автори оцінили макроекономічний вплив цих податків на темпи зростання ВВП і зайнятості, використовуючи дані про оподаткування викидів вуглекислого газу в різних європейських країнах за 30 років. Вони не знаходять жодних доказів негативного впливу на зайнятість або зростання ВВП, а радше фіксують позитивний вплив від нуля до помірного: кумулятивне скорочення викидів приблизно від 4 до 6 відсотків завдяки податку на CO₂ у розмірі 40 доларів США за тонну, покриває 30 відсотків викидів.

В статті [16] досліджується енергетична політика в США з точки зору диференційованого розподілу податкових екологічних платежів. Зосередження на розподільному впливі податків на енергію є занадто вузьким, тому Сполучені Штати набагато більше покладаються на регулювання, ніж на оподаткування, щоб усунути пов'язані з енергетичними ринками збої. А в науковій статті [17] зазначено про бідність у зв'язку з наслідками розподілу вуглецевого податку в Мексиці; причому S. Renner своїм дослідженням доводить, що помилки у застосуванні такого податку є причиною зростання бідності (тобто мова йде про той самий регресивний характер цього податку).

Про актуальність та необхідність змін у зеленому оподаткуванні йдеться й у роботі M. Kalkuhl та його співавторів, де також оцінюються наслідки політики відновлюваної енергетики для добробуту та цін на енергію в світі, де ціноутворення на вуглець є недосконалим, а регулятор прагне обмежити викиди до спільної цілі. Результатом їх досліджень є пропонування диференційований підхід до тарифікації плати за викиди вуглецю [18].

Досить цікавими є дослідження G.E. Metcalf і J.H. Stock [15], які піднімають тему про підвищення екологічного податку (податку на бензин) у США. Так, G.E. Metcalf [16] наводить порівняння цього податку у різних країнах світу, вказуючи при цьому, що Сполучені Штати значно відстають від інших країн у податковому «підштовхуванні» до зменшення шкідливого впливу (див.,

наприклад, рис. 1 [16, с. 927]). Ними також підтримується теза про певну несправедливість діючого механізму цього оподаткування (знову наголошується на регресивному характері його функціонування) та обґрунтована необхідність прогресивного порядку оподаткування, що, на думку науковців, має усунути таку несправедливість. У якості невеличкого коментарю варто вказати на те, що саме прогресивне шкалювання цього податку у свою чергу викликає багато нових запитань: скільки діапазонів має бути в такій диференціації, яка початкова (мінімальна) та максимальна ставки, які ставки податку для кожного діапазону та як відбувається прогресивне зростання ставок (простим чи складним методом). Отже, бачимо, що слухна ідея прогресивного оподаткування є надто складною як в теоретичному, так і в практичному сенсі.

Узагальнення результатів проведеного аналізу наукових публікацій дає підстави стверджувати, що на сьогодні сформована принципова наукова позиція, згідно з якою розглянутий вище екологічний податок має регресивний характер, оскільки домогосподарства з низьким рівнем доходу, як правило, витрачають більшу частину свого доходу на товари чи послуги, виробництво чи надання яких пов'язано із шкідливими викидами, ніж домогосподарства з вищими доходами.

Аналіз досліджень літературних джерел з цього питання також показав, що в методологічному аспекті у механізмі їх нарахування є значні недоопрацювання, які насамперед пов'язані з відсутністю прямого зв'язку між розмірами ставок екологічних податків та екологічними наслідками їх впровадження. Це створює доволі серйозні проблеми і перешкоди у справі реформування екологічного оподаткування в нашій країні, тому як єдиного визнаного методологічного підходу поки не напрацьовано, тому наразі в Податковому кодексі України⁸ методика вирішення цього питання відсутня. Також відсутній комплексний підхід оцінювання лісових ресурсів, у тому числі щодо надання ними асиміляційних послуг.

⁸ Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9+%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA#Text> (дата звернення: 10.06.2023).

Разом з тим, в історії України раніше лісовим ресурсам приділялася більш вагома увага. Так, А.Г.Рябцева [19], яка дає періодизацію правового регулювання використання природних ресурсів на території України, виділяє чотири основні періоди, зазначаючи, що з першого етапу цього процесу (до 1917 року) лісові ресурси в тодішній Україні були об'єктом пильної уваги з боку держави. Ще в 1567 р. було ухвалено Лісовий устав, що був одним із перших актів на теренах Європи у сфері охорони і користування лісами, де було передбачено поділ лісів на лісництва, регулювалося вирубання лісів і полювання у них, рибальство та промисли, встановлювалися певні плати за користування природними ресурсами та контроль, так звані «поклони» (плата за користування лісами) та «пересуди» (сучасні штрафи за шкоду, завдану лісам) [19, с. 92].

Сучасне українське законодавство забезпечує державі право власності на лісові ресурси: згідно зі ст. 7 Лісового кодексу України, ліси є об'єктами права власності Українського народу⁹, хоча допускається і приватна власність, але поки що тільки як перспективний варіант на майбутнє. Від імені Українського народу права власника на ліси здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які, на жаль, не завжди ці права реалізують на користь державі і Українському народові. Наведемо додатково тільки один, але надто показовий, приклад реального стану речей у сфері поводження з лісовими ресурсами в Україні¹⁰, який свідчить про кричущу актуальність цієї теми в українському суспільстві.

Зараз оподаткування лісових ресурсів в Україні регулюється статтею 256 Податкового кодексу «Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів», якою встановлено розміри цієї плати залежно від найменування і якості лісової породи, цільового заходу її використання, розподілу лісів за поясами та віку деревостанів. Крім того, діють Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах, що

⁹ Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 р № 3853-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#n37> (дата звернення: 10.06.2023).

¹⁰ Як живуть керівники лісових господарств. 24.11.2021 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QHPIjYslRX4> (дата звернення 10.10.2023).

належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України¹¹, яким регулюється калькулювання собівартості лісової продукції.

Постановка завдання.

Як показав аналіз публікацій з досліджуваної тематики, наразі дискусійними та далекими до свого завершення є проблемні питання визначення розмірів екосистемних платежів; навіть, більше того, й досі відсутнє тлумачення самого терміну «екосистемних платежів». Для нашої країни ця проблема підсилюється ще невирішеністю відносин власності на природні ресурси.

Тому, виходячи з цього, завданнями даного дослідження обрано наступне: по-перше, дослідження сутності екосистемних платежів як вартості екосистемних послуг, що ними генеруються; по-друге, визначення можливостей імплементації закордонних методичних підходів та практичного досвіду в українське екологічне оподаткування; по-третє, пошук, розробка і відповідне обґрунтування власного авторського варіанту реформування екосистемних платежів, на основі оцінювання вартості екосистемних послуг та його адаптації до сучасного ринкового ціноутворення.

Виклад основного матеріалу та результати наукового дослідження.

1. Сутнісне визначення екосистемних платежів. Першим дослідницьким завданням є оцінка правильності назви екосистемних платежів та формування власного підходу до сутнісного визначення цього терміну.

Враховуючи економічні інтереси держави (яка представляє Український народ) та суб'єкта, який використовує природні ресурси, сутність екосистемних платежів варто розглядати з позиції справедливості обмінних відносин між ними, причому справедливість забезпечується паритетом інтересів обох сторін.

На нашу думку, не завжди можна встановлювати розміри екосистемних платежів через визначення собівартості вирощення лісу, як це робиться зараз Україні. Для калькулювання собівартості та регулювання ціноутворення уведені

¹¹ Про затвердження Методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах, що належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України : наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 14 травня 2013 року № 124. URL: <https://law.dt-kt.com/nakaz-derzhavnogo-agenstva-lisovyh-re/> (дата звернення: 10.06.2023).

в дію згадувані вже Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах, що належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України. Директивний за принципом функціонування метод калькулювання на практиці призводить до того, що економічні інтереси учасників можуть бути порушені, бо спостерігається сутнісна підміна протилежних понять (витрат і доходів), що є не припустимим: ігнорується споживча вартість ресурсів (дохід від їх використання) споживача.

Розглянемо це твердження на конкретному прикладі екосистемної послуги – надання лісу-кругляку (п. Х. ПКУ Деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування). Зазвичай деревина коштує в 3 або і в 5 разів менше, ніж жива лісова екосистема, яка очищує атмосферне повітря, воду, поглинає шум та ін. А для відновлення лісових екосистем держава витрачає кошти, адже саджанці потрібно посадити, виростити тощо. Собівартість вирощення лісу може перевищувати його ринкову вартість. Собівартість вирощування лісу, наприклад, 2,5 тис. грн. за 1 м³, а його ринкова ціна 2,0 тис. грн. за 1 м³, як в межах України, так і поза її межами, тому такий підхід є хибним, оскільки він не враховує реалії ринкової економіки. То й така послуга буде нерентабельною.

Це має відношення також і міждержавних відносинах у сфері використання лісових ресурсів. В різних країнах і окремих регіонах як нашої держави, так і інших країн собівартість вирощування лісу до моменту його вирубки і продажу може відрізнятися, залежно від різних зон, проте ринкова вартість реалізації буде однаковою для всіх країн (і як для українських лісгосподарників, так і для того лісу, який завозиться до України). Подібне вирощування лісів для продажу деревини по такій низькій ціні буде збитковим, бо конкурентний ринок формує меншу ціну, та не лише Україна продає ліс, а й інші держави, де витрати для насадження лісів є меншими, оскільки рівень механізації висадження саджанців є вищим. Якщо орієнтуватися лише на внутрішній ринок, то до України можуть завозити ліс, який є дешевшим, а українську продукцію не можна продати за бажаною ціною.

Витрати для насадження лісів досить різноманітні, а технологія їх визначення досить складна. Це обумовлено тим, що вирощування лісів відбувається в неоднакових кліматичних умовах, за неоднаковою кількістю сонячних днів у році, при різній кількості опадів (що передбачає полив з допомогою поливних систем і витрати на електроенергію), на різних типах ґрунтів, що по-різному утримують вологу (ґрунт утримує вологу довше, якщо є глина), гумусу, з різною якістю техніки і технологій, з різним типом механізації тощо. Крім того, щоб виростити ліс, його ще необхідно проріджувати, підживлювати, боротися із шкідниками й хворобами за допомогою ядохімікатів, лісовими пожежами, наслідками вітроломів чи повеней та ін. Все це впливає на швидкість вирощення, яка може бути надто різною, і витрати для насадження лісів будуть значно коливатися. Врахувати всі перераховані чинники чи винайти узагальнений підхід щодо оцінювання усіх витрат надто складно.

Таким чином, доцільно визначити: як встановлювати розмір екосистемних платежів, адже метод врахування собівартості не завжди спрацьовує (як у наведеному прикладі щодо вирощування лісу-кругляку). Це могло бути дієвим і спрацювати тільки при командно-адміністративній системі в СРСР при соціалістичній економіці; а, отже, зараз це можна розглядати як невдалий спадок застарілої колишньої системи планування.

Отже, виникає питання: як визначати вартість екосистемних послуг, аби зробити її більш адекватною (справедливою).

Головна наша ідея в тому, що витрати не можна ототожнювати з доходами.

В роботі [21] пропонується принципово новий підхід і детальна методика оцінювання вартості екосистемних послуг лісових екосистем. Методичний підхід до визначення вартості лісових екосистем передбачає оцінювання вартості асиміляційних послуг (поглинання лісовими екосистемами шкідливих речовин – вуглекислого газу) та вартості киснепродукуючих послуг (генерування ними кисню). Вартість асиміляційних послуг визначена як добуток маси викидів вуглекислого газу, який поглинають рослини, вартості квот на викиди вуглекислого газу, площі зелених насаджень та тривалості життєвого циклу

рослин. Вартість киснепродуючих послуг лісових екосистем визначається через добуток кількості кисню, який виділяється за 1 рік з 1 га поверхні насаджень, вартості кисню, площі лісової екосистеми та тривалості життєвого циклу рослин лісової екосистеми (дерев, підліску, трав'яного ярусу).

Отже, сутнісне дослідження екосистемних платежів в контексті ринкових обмінних відносин дозволяє зробити висновок, що в основі вартості лісових ресурсів має бути не директивно встановлена собівартість їх вирощування, а вартість наданих лісами екосистемних послуг. Ця позиція дозволить і по-іншому переглянути назву відповідного екосистемного платежу.

З цього випливає, що екосистемі платежі мають змінити свою назву на «екосистемні платежі за використання послуг екосистем». До речі, у ст. 256.2 ПКУ зазначено перелік майже всіх послуг лісових екосистем. Проте встановлені в кодексі ставки рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів економічно необґрунтовані, бо не враховують вартість цих послуг. При цьому держава отримує рентні доходи (винагороду за те, що надає ліс в оренду), що часто відбувається без взаємовигідних умов між державою і орендарем.

2. Дослідницький огляд закордонних методичних підходів та практичного досвіду. Для вирішення наступної задачі даного дослідження: визначення можливостей імплементації закордонних методичних підходів та практичного досвіду в українське екологічне оподаткування – дослідимо існуючі підходи та практику, що буде корисним з огляду на те, що в багатьох інших країнах світу немає такої кричущої екологічної кризи, яку відчуває наша країна.

В першу чергу варто звернути увагу на так звані компенсаційні платежі для збереження лісових екосистем, які запроваджені в багатьох країнах. Економічна сутність компенсаційних (екосистемних) платежів полягає в наступному. З одного боку на ринку екосистемних послуг локальний власник лісу, який планує вирубати ліс для подальшого продажу, виходить з пропозицією компенсувати йому передбачувані збитки від непродажу певної кількості лісу як сировини для деревообробної промисловості (вирубка лісу). А з іншого боку – на ринку екосистемних послуг гравець (держава чи територіальна громада) локальному

власнику лісу пропонує певну суму компенсації за невирубку лісового масиву. В результаті перемовин (торгів) між сторонами укладається компенсаційна угода, яка і визначає остаточний розмір компенсаційного платежу.

Ретельний аналіз зарубіжного досвіду доводить, що наразі відсутній опис конкретних методологій для визначення розмірів екосистемних платежів. Проте, в зарубіжній науково-економічній літературі наводяться приклади компенсаційних платежів, які зарубіжні автори відносять до екосистемних.

У Фінляндії [22], наприклад, базовий розмір компенсаційного платежу для подальших торгів визначається за формулою (1), але в подальшому остаточний фактичний розмір цього платежу в кожному конкретному випадку визначається компенсаційною угодою, в основі якої лежить закон попиту і пропозиції.

$$P_{en} = \frac{E_{зб} + B_{озл}}{S_l}, \quad (1)$$

де P_{en} – розмір екосистемного платежу власникам лісів, євро/га; $E_{зб}$ – економічні збитки, завдані власникові внаслідок відмови від рубок лісу (1 % загальної вартості лісу), євро; $B_{озл}$ – вартість обов’язкових заходів з лісовпорядкування, євро; S_l – площа лісів, га.

Розмір такого платежу базується на основі визначення розмірів економічних збитків, завданих власникові внаслідок відмови від рубок лісу (1 % загальної вартості лісу), вартості обов’язкових заходів з лісовпорядкування та площі лісів. Тому на графіках автор звіту зазначила три ситуації, коли одна величина з вищезазначених величин була змінною при двох постійних.

Схематична залежність розміру базового компенсаційного (екосистемного) платежу (P_{en}) від розмірів економічних збитків ($E_{зб}$), завданих власникові внаслідок відмови від рубок (1 % загальної вартості лісу) (при незмінних вартості обов’язкових заходів з лісовпорядкування ($B_{озл}$) та площі лісових екосистем (S_l), представлена на графіках 1, 2, 3. Як видно з графіка 3, якщо площа лісової ділянки збільшується (при незмінних параметрах $E_{зб}$ та $B_{озл}$, то розмір екосистемного компенсаційного платежу (P_{en}) зменшується.

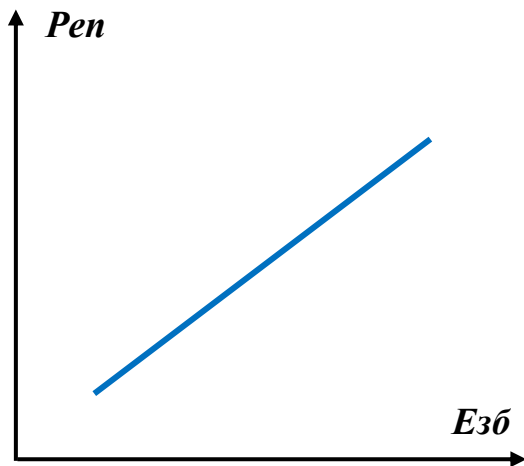

Рис. 1. Графік залежності розміру екосистемних компенсаційних платежів (Pen) від розмірів економічних збитків ($Езб$), завданих власникові внаслідок відмови від рубок (1 % загальної вартості лісу) (при незмінних вартості обов'язкових заходів з лісовпорядкування ($Возл$) та площі лісових екосистем (Sl))

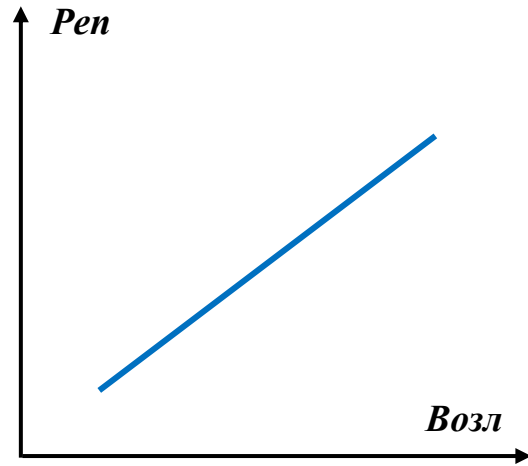

Рис. 2. Графік залежності розміру екосистемних компенсаційних платежів (Pen) від вартості обов'язкових заходів з лісовпорядкування ($Возл$) (при незмінних розмірах економічних збитків ($Езб$), завданих власникові внаслідок відмови від рубок (1 % загальної вартості лісу) та площі лісових екосистем (Sl))

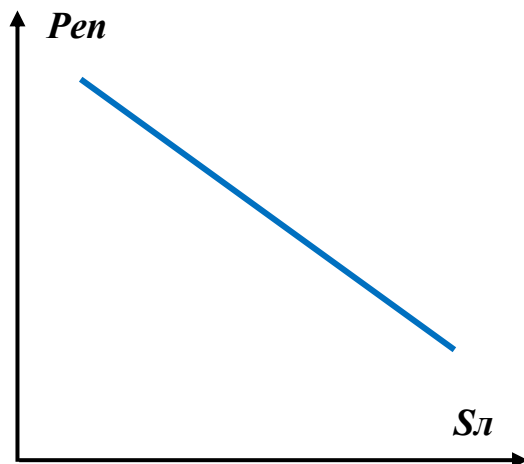

Рис. 3. Графік залежності розміру екосистемних компенсаційних платежів (Pen) від площі лісових екосистем (Sl) (при незмінних розмірах економічних збитків ($Езб$), завданих власникові внаслідок відмови від рубок (1 % загальної вартості лісу), вартості обов'язкових заходів з лісовпорядкування ($Возл$))

(розроблено к.е.н., с.н.с. Сухіною О.М.)

У Швеції є схожий приклад, як і у Фінляндії. Шведське агентство з охорони довкілля, Лісове агентство та органи управління на місцевому рівні формують наглядовий комітет програми КОМЕТ (2010-2014 рр.). Це добровільна схема плати за ПЛЕ (послуги лісових екосистем), ініційована урядом Швеції з бюджетом 11 млн. шведських крон, за якою лісовласники отримують компенсацію за обмежений режим лісокористування та збереження лісів. Території, в межах якої лісовласники можуть приєднатись до цієї програми, охоплюють 9 % лісових земель Швеції. Термін дії угод становить до 50 років. У

Норвегії та Фінляндії громадські схеми плати за ПЛЕ також насамперед спрямовані на збереження лісів та біорізноманіття. Розмір компенсації за збереження лісів у таких схемах зазвичай встановлюється в розмірі плати за деревину, яка була б отримана під час лісозаготівлі [23, с. 261].

Показовим є також приклад реалізації компенсаційних (екосистемних) платежів у муніципалітеті Кауферінга (Німеччина) [23]. Муніципальна водопровідна станція Кауферінга уклала добровільні угоди з приватними власниками лісів, щоб «компенсувати» економічні збитки, яких зазнали власники при дотриманні зобов'язань за договорами (2):

$$P_{en} = E_{зб}, \quad (2)$$

де P_{en} – розмір компенсаційного платежу за економічні збитки, які сплачує муніципальна водопровідна станція Кауферінга, приватним власникам лісів, які зазнали збитків при дотриманні зобов'язань за договорами (на основі укладених добровільних угод), євро/га/рік; $E_{зб}$ – економічні збитки, завдані власникові при дотриманні зобов'язань за договорами, євро; (при цьому збитки залежать від: більшого відсотка листяних порід, структури суцільного лісового покриву, заборони створення більших лісосік, обмеженні режиму використання, наприклад робота без пестицидів і добрив у випадку енергетичних лісів).

Звернімо увагу на досвід Німеччини у впровадженні приватної схеми екосистемних (компенсаційних) платежів. У приватних схемах плати за ПЛЕ ключову роль відіграють неурядові та приватні організації, ініціатива яких спрямована на вирішення екологічних проблем, з якими вони стикаються в процесі своєї діяльності. Типовим прикладом приватної схеми плати за ПЛЕ є схема, впроваджена німецькою компанією з виробництва напоїв «Біонаде» спільно з неурядовою організацією «Ліси та питна вода». Компанія «Біонаде» для вирішення питань якості води, яка використовується у власній виробничій діяльності, покриває більшу частину витрат приватних та громадських лісовласників на переформування хвойних лісів у широколистяні. Контракти з постачальниками ПЛЕ укладаються на термін до 20 років. Неурядова організація

«Ліси та питна вода» ініціює на національному рівні імплементацію схем для вирішення питань забезпечення питною водою. Фактично вона разом з освітніми установами є посередником у схемах плати за ПЛЕ [23, с. 261].

В роботі [24] є приклад корпорації Bionade (молода, інноваційна приватна німецька компанія, заснована в 1995 році та розташована в баварській частині біосферного заповідника «Hohe Rhoe»). Основними зацікавленими сторонами, які беруть участь у схемі ПЕС Bionade, є: приватна компанія з виробництва безалкогольних напоїв Bionade Corporation як платник екологічних послуг; компанія Trinkwasser e.V. як посередник схеми ПЕС; державні та приватні власники лісів як постачальники послуг.

У матеріалах Женевського дослідження по сектору лісового господарства і лісової промисловості Організації об'єднаних націй сформовані узагальнюючі рекомендації про збереження лісів, з урахуванням елементів ринкового ціноутворення, описується практика застосування державних, приватних та державно-приватних договірних схем охорони лісів [24, с. 14-19].

Дослідуючи досвід впровадження вказаних схем, М. Лесюк виокремлює додатково ще і торгові схеми, що базуються на суто ринкових умовах, коли «компенсація за надання послуг екосистем надається за рахунок коштів, що генеруються на ринках, на яких дозволи, квоти або інші права на використання ресурсів можуть обмінюватись», та зазначає, що у країнах ЄС представлені всі чотири типи схем [23, с. 261]. До речі, авторкою наданий комплексний системний аналіз впровадження зазначених чотирьох схем плати у практику і законодавство країн світу. Слушною є думка авторки щодо українського вибору із цих схем, а саме що передумовою такого вибору перспективних схем плати мають стати дослідження суспільних уподобань щодо послуг лісових екосистем.

В результаті ринкових торгів досягається угода між сторонами на визначену суму компенсації (Pen_1) за невирубку певної кількості лісу. Графічно (схематично) економічний механізм реалізації такої добровільної угоди може бути представлений на графіку (рис. 4). Такі схеми стосуються багатьох країн, де застосовуються компенсаційні платежі, і працюють однаково. У певному

випадку точка перетину кривих попиту і пропозиції може знаходитися вище, ніж попереднє положення, якщо попит на цю послугу буде зростати при незмінній пропозиції і, відповідно, розмір компенсаційного платежу зростатиме (сума компенсації Pen_2 – буде більшою). Зростання попиту зображено пунктиром на рис. 5 (графік переміщення кривої попиту). Якщо держава (чи громада або підприємець) не зможе задовільнити пропозицію щодо компенсаційного розміру збитків, то компенсаційної угоди не відбудеться, а буде здійснена вирубка певної кількості лісу. Така ситуація зображена на рис. 6, де показано, що криві попиту і пропозиції не пересікаються в певній точці.

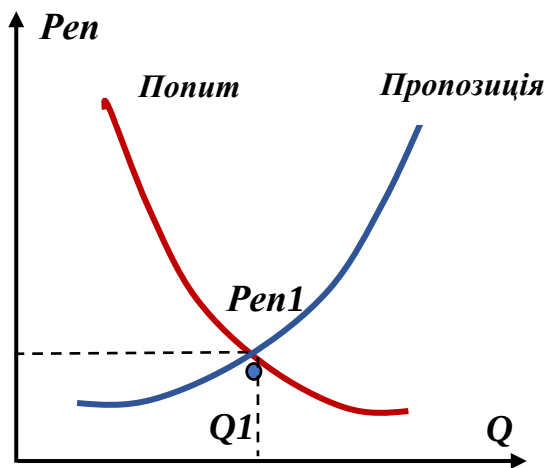

Рис. 4. Графік визначення розміру компенсаційного платежу на основі закону «попиту і пропозиції» на послуги лісових екосистем: Q обсяг пропозицій, га

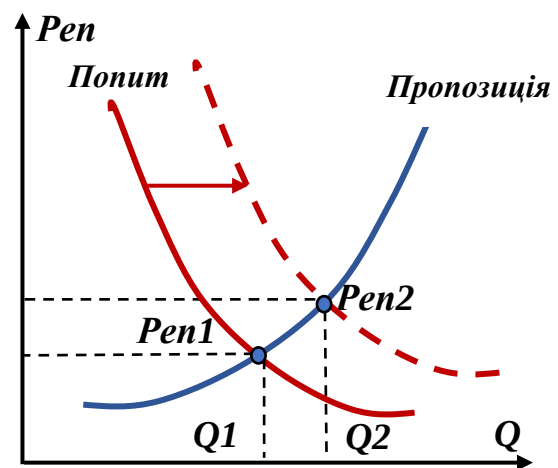

Рис. 5. Графік зростання попиту на послуги лісових екосистем

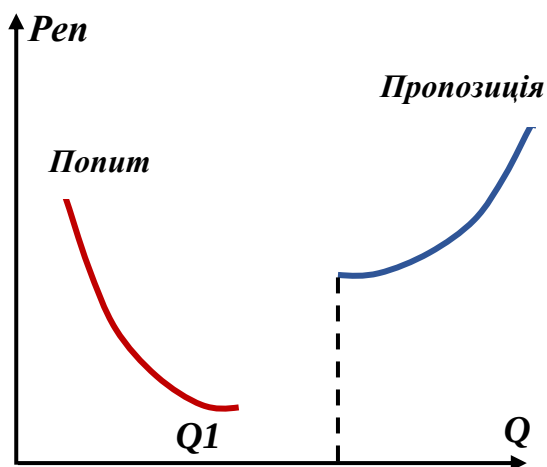

Рис. 6. Графік, де зображена ситуація, коли добровільна угода не укладається, і відбудеться вирубка лісу

(розроблено к.е.н., с.н.с. Сухіною О.М.)

На нашу думку, компенсаційні платежі за своєю сутністю не можна відносити до екосистемних, тому що вони не враховують з еколого-економічної

точки зору послуги лісів з поглинання вуглекислого газу чи виділення кисню в атмосферне повітря, про що йшлося у попередньому викладенні.

Доречно вказати, що українське податкове законодавство ігнорує відносини, пов'язані з компенсаційними виплатами; у чинному законодавстві України (ПКУ) компенсаційних платежів за ненадання екосистемних послуг не передбачено як на державному, так і на місцевому рівні, і податку на них – також. Законом України «Про Державний бюджет України на 2023 рік»¹² і в Проекті Закону «Про Державний бюджет України на 2024 рік»¹³ не передбачено такої статті видатків, як компенсація за ненадання екосистемних послуг.

Враховуючи п. 9.4 та п. 10.4 ПКУ, не представляється можливим впровадження зарубіжного досвіду застосування компенсаційних платежів у нашій державі (і в перспективі), з тої причини, що встановлення загальнодержавних і місцевих податків та зборів, не передбачених цим Кодексом, забороняється. Але це не єдина і не головна причина; наголосимо на двох більш вагомих причинах: перша – наявність важкого податкового тягара, що за сучасних умов є серйозною перешкодою для функціонування економіки країни; друга – форма власності на природні ресурси в Україні, яка, на відміну від інших країн, де переважає приватна власність, є державною, а, отже, інтереси держави щодо згадуваних компенсацій є протилежними. На думку фахівців [23, с. 265] (і нами вона поділяється), передумовами впровадження схем плати за послуги лісових екосистем в Україні має бути здійснено шляхом внесення необхідних поправок і доповнень у чинне законодавство. Поправки і доповнення мають бути «обережними» та не повинні суперечити чинному законодавству.

В основі такого обережного підходу до вдосконалення українського механізму екологічного оподаткування має бути: по-перше, існуюча і законодавчо закріплена державна форма власності на природні ресурси; по-друге, визначення екологічних платежів як вартості екосистемних послуг, що

¹² Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 3 листопада 2022 року № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

¹³ Про Державний бюджет України на 2024 рік : Проект Закону України від 15 вересня 2023 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1986636>

надаються відповідними екосистемами; по-третє, ширше впровадження ринкових елементів у систему ціноутворення на ці послуги.

Комплексно вирішити цю задачу пропонується у наступний спосіб.

Кардинальні зміни у структурі власності на природні ресурси не є доцільними, принаймні в осяжному майбутньому. Але, зважаючи на необхідність захисту інтересів держави, варто розглянути інші альтернативні варіанти врегулювання екологічних відносин.

У даному випадку захист державних інтересів та інтересів інших учасників, що є суб'єктами екологічних відносин, стосується сфери ціноутворення (тобто визначення справедливої вартості екосистемних послуг, або хоча б наближення до такого рівня). Нами пропонується схема (назвемо її справедливою ціноутворення), яка складається з наступних двох етапів.

На першому етапі визначається базовий екосистемний платіж (базова (мінімальна) ціна екосистемних послуг), що здійснюється для лісових екосистем як сума вартості їх (лісів) асиміляційних послуг та вартості їх (лісів) киснепродукуючих послуг, про що йшлося раніше. Як зазначалося, цей підхід забезпечує урахування не тільки і не стільки рівня собівартості на природні ресурси, а й, що важливо, – споживчої вартості екосистемних послуг, що надають споживачам екосистеми.

Але, хоч такий метод встановлення екосистемних платежів є більш досконалим, ніж існуючий зараз, все ж таки він не достатньо адаптований до ринкових умов ціноутворення. Тому, на другому етапі, пропонується додаткове застосування елементів процедури тендерного ціноутворення, що наближує його до більш справедливого встановлення цін (вартості послуг екосистем).

Зупинимося на застосуванні тендерного ціноутворення у розумінні його впливу на екосистемні платежі. Закон України «Про публічні закупівлі»¹⁴ та електронна система «ProZorro» використовуються у сфері державних закупівель та покликані забезпечити доступ будь-якої заінтересованої особи до інформації

¹⁴ Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>

про проведення закупівельної діяльності, та уникнення будь-яких правопорушень у використанні бюджетних коштів. Тобто вони напряму мають відношення до видатків держави, і у таких тендерних процедурах торги націлені на зниження цін за інших незмінних умов. Згадуючи про концепцію заміщення, зазначимо, що екосистемні платежі є не видатками, а надходженнями бюджету держави. А, отже, якщо адаптувати до них тендерне ціноутворення, то процедура тендеру має відбуватися не в напрямку зменшення, а навпаки, – збільшення ціни суб'єкта попиту, за умови обмеження щодо мінімально допустимого рівня ціни суб'єкта пропозиції (базового екосистемного платежу). У цьому й полягатиме тендерний захист інтересів держави у встановленні зазначених платежів.

Тендер передбачає проведення відповідних торгів та укладення за їх результатами угоди між державою і його переможцем. А це певним чином нагадує розглянуті вище приклади формування екологічних відносин у зарубіжній практиці [22; 23; 24]. Отже, в цьому контексті цей досвід є корисним для реформування екологічного оподаткування в Україні.

Додамо, що двоетапний процес такого ціноутворення пропонується нами як комплексний метод встановлення означеної ціни: на першому етапі визначається базова мінімальна ціна, яка далі, на другому етапі, підлягає аукціонному зростанню, з урахуванням попиту та пропозиції на ринку екосистемних послуг. Схематично це можна ілюструвати таким чином (рис. 7).

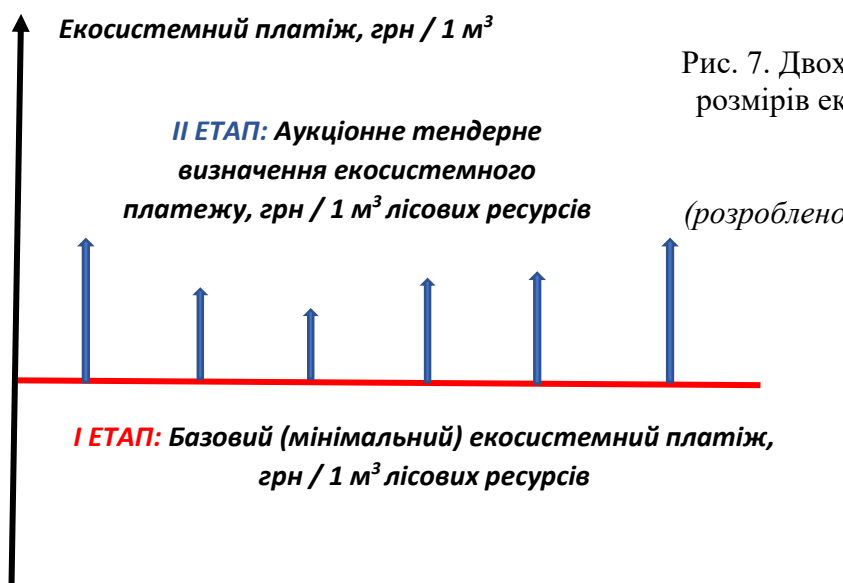

Рис. 7. Двоетапний процес встановлення розмірів екосистемних платежів на 1 м³ лісових ресурсів

(розроблено к. е. н., доц. Антоненко В.М.)

Висновки.

1. На основі проведеного пошуку та аналізу іноземних літературних джерел та закордонної практики щодо екосистемних платежів з'ясовано, що за кордоном такими вважаються компенсаційні платежі, причому мова йде суто про компенсацію, а не про плату за екосистемні послуги. На нашу думку, такі платежі не є за своєю економічною сутністю та функціональним призначенням екосистемними, тому що вони не враховують з еколого-економічної точки зору послуги лісів з поглинання вуглекислого газу та виділення кисню в атмосферне повітря. На наше переконання, компенсаційні платежі в сфері природокористування, які застосовуються за кордоном, відносити до екосистемних є неправомірним і хибним.

2. Однією з вагомих різниць у використанні природних ресурсів, у тому числі і лісових, у країнах світу та в Україні, є форма власності на природні ресурси: закордонний досвід свідчить про функціонування приватної власності на ці ресурси, а в Україні ліси переважно належать державі, що є, звісно, певним спадком ще з часів радянської економіки. За кордоном екосистемні платежі пов'язані з використанням лісів, які перебувають саме у приватній власності, тому такий механізм і дає позитивні наслідки його застосування.

Якщо підходити до проблеми забезпечення ефективного, та головне – заощадливого, використання природних ресурсів, то мова мати йти про економічні інтереси учасників цих процесів. А у цьому контексті державні інтереси, на жаль, не завжди забезпечуються адекватно та не враховують сучасні тенденції щодо справедливого оцінювання вартості лісових ресурсів.

3. Зважаючи на наявність чотирьох договірних схем плати за лісові ресурси (державні, приватні, державно-приватні та ринкові або з елементами ринкового ціноутворення) та відповідно – можливості обґрунтованого вибору між ними, вважаємо за доцільне більш ширше наближення методик їх розрахунків до ринкових умов. Побудовані нами графіки на основі закону «попиту і пропозиції» описують реалізацію економічного механізму ринкових взаємовідносин з

приводу узгодження розміру компенсаційних платежів за невирубку лісів, між стороною, яка планує або хоче вирубати певну кількість лісу і у разі збереження цього лісового масиву бажає отримати певну грошову компенсацію, й іншою стороною, яка пропонує певний розмір компенсації за збереження цього лісу (невирубку). Графічні ілюстрації залежності розміру базового компенсаційного (екосистемного) платежу дають можливість спрогнозувати впливи формуючих факторів на зазначені платежі.

4. Зроблений аналіз закордонного досвіду впровадження компенсаційних платежів свідчить, що такі платежі не можуть бути впроваджені в Україні, оскільки наразі в нашій державі аналогічного платежу немає, а введення його як нового не може бути реалізовано, тому що це не передбачено п. 9.4 та п. 10.4 Податкового кодексу України (ці пункти забороняють введення в Україні нових податків як загальнодержавного, так і місцевого значення).

Можна, звісно, дискутувати з того приводу, що є можливості ініціювати необхідні зміни до податкового законодавства. Але, головне, не в цьому, бо зміни податкових ставок принципово не змінять ситуацію на краще, бо в основі таких змін має бути реформування відносин власності. Крім того, з урахуванням принципу обережності (повільності) у податкових змінах, варто ще уникати надлишкового чи зайвого змінювання, а навпаки, – варто впроваджувати відповідні зміни у неподаткові сфери діючого законодавства.

5. Виходячи з попереднього висновку, логічним і необхідним вважається поширення схеми функціонування публічних фінансів на відносини, пов'язані із використанням природних лісових ресурсів. Сучасні новітні наукові підходи і практичні технології їх регулювання збігаються у напрямку поширення тендерного ціноутворення, тому абсолютно важливим у сучасних економічних умовах є саме застосування тендерних торгів через систему PROZORRO для укладення договорів на використання природних лісових ресурсів. Такий підхід нами розглядається як проміжний, компромісний, варіант вирішення проблеми визначення екосистемних платежів. Це зробить їх більш обґрунтованими і

об'єктивними, бо враховуватимуться ринкові фактори впливу, та покращить ситуацію з захистом інтересів Українського народу, від імені якого діє держава.

6. Отже, якщо не можна вводити у діючий ПКУ новий екосистемний (компенсаційний) платіж, то для того, щоб поліпшити стан лісових екосистем України, доцільно переглянути діючий екологічний податок, який справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю, на економічно-обґрунтованій основі. Доцільним є введення у ПКУ норму щодо використання тендерних процедур визначення цих платежів, точніше – коригування норм, встановлених у ПКУ (або в перспективі – екосистемних платежів, визначених як вартість екосистемних послуг), на результати проведених тендерних торгів.

Список літератури

1. Хомуляк Г. Збитки на 70 млн.: ДБР розслідує незаконні рубки у нацпарку на Хмельниччині. *Новини України*. 2023. 10 серпня. URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-uanews/news-zbitki-na-70-mln-dbr-rozslidue-nezakonni-rubki-u-natsparku-na-hmelnichchini-10-08-2023.html> (дата звернення: 15.08.2023).

2. Волкова А.О. Правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля. *Економіка та право*. 2021. № 3. С. 28-36. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.03.028> (дата звернення: 10.10.2023).

3. Oliukha V.H., Shepeliuk V.A. Правові аспекти використання екологічного податку для впливу на екологізацію господарської діяльності. *Економіка та право*. 2023. № 3 (70). URL: <http://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/1122> (дата звернення: 10.10.2023).

4. Hagmann D., Ho E.H., Loewenstein G. Nudging out support for a carbon tax. *Nature Climate Change*, 2019. № 9 (6). P. 484-489. URL: <https://sci-hub.se/10.1038/s41558-019-0474-0> (дата звернення: 10.09.2023).

5. Трегуб О.А. Пільгове оподаткування викидів двоокису вуглецю від спалювання біопалива у контексті переоцінки впливу біоенергетики на клімат.

Економіка та право. 2023. № 2. С. 43-51. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.02.043> (дата звернення: 20.09.2023).

6. Мельникова М.В., Градобосва Є.С. Економічні методи та правові інструменти управління екологічною безпекою міста. *Економіка та право.* 2020. № 4. С. 59-68. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.04.059> (дата звернення: 10.10.2023).

7. Антоненко В.М., Сухіна О.М., Ляшок Я.О., Попова О.Ю. Пріоритетні напрямки реформування порядку екологічного оподаткування діяльності суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка.* 2021. № 11. URL: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/33449>.

8. Baranzini A., Carattini S. Taxation of Emissions of Greenhouse Gases: The Environmental Impacts of Carbon Taxes. *Global Environmental Change.* 2014. Vol. 1, P. 543-560. URL: https://www.researchgate.net/profile/Andrea-Baranzini/publication/283922711_Taxation_of_Emissions_of_Greenhouse_Gases/links/5d2598bd299bf1547ca77aad/Taxation-of-Emissions-of-Greenhouse-Gases.pdf?origin=publication_detail (дата звернення: 20.08.2023).

9. Carattini S., Baranzini A., Thalmann P. et al. Green Taxes in a Post-Paris World: Are Millions of Nays Inevitable? *Environmental and Resource Economics.* 2017. Vol. 68. P. 97-128. URL: <https://doi.org/10.1007/s10640-017-0133-8> (дата звернення: 16.08.2023).

10. Berry A. The distributional effects of a carbon tax and its impact on fuel poverty: A microsimulation study in the French context. *Energy Policy.* 2019. Vol. 124. P. 81-94. URL: <https://sci-hub.se/10.1016/j.enpol.2018.09.021> (дата звернення: 16.08.2023).

11. Andersson J.J. Carbon Taxes and CO₂ Emissions: Sweden as a Case Study. *American Economic Journal: Economic Policy.* 2019. Vol. 11. № 4. P. 1-30. URL: <https://doi.org/10.1257/pol.20170144> (дата звернення: 16.08.2023).

12. Murray B., Rivers N. British Columbia's revenue-neutral carbon tax: A review of the latest «grand experiment» in environmental policy. *Energy Policy.* 2015.

Vol. 86. P. 674-683. URL: <https://de.catbox.moe/h6grxl.pdf> (дата звернення: 16.08.2023).

13. Yamazaki A. Jobs and climate policy: Evidence from British Columbia's revenue-neutral carbon tax. *Journal of Environmental Economics and Management*. 2017. Vol. 83. P. 197-216. URL: https://econ.ucalgary.ca/manageprofile/sites/econ.ucalgary.ca.manageprofile/files/units/publications/1-7729354/Yamazaki_CarbonTax_JEEM_2017.pdf (дата звернення: 22.08.2023).

14. Hagmann D., Ho E.H., Loewenstein G. Nudging out support for a carbon tax. *Nature Climate Change*. 2019. Vol. 9, № 6. P. 484-489. URL: <https://sci-hub.se/10.1038/s41558-019-0474-0> (дата звернення: 22.08.2023).

15. Metcalf G.E.; Stock J.H. The Macroeconomic Impact of Europe's Carbon Taxes. *American Economic Journal: Macroeconomics*. 2023 Vol. 15, № 3. P. 265-286. URL: [doi:10.1257/mac.20210052](https://doi.org/10.1257/mac.20210052). ISSN 1945-7707 (дата звернення: 10.08.2023).

16. Metcalf G.E. The distributional impacts of U.S. energy policy. *Energy Policy*. 2019. Vol. 129. P. 926-929. doi:10.1016/j.enpol.2019.01.076. ISSN 0301-4215. S2CID 159432258 (дата звернення: 10.10.2023).

17. Renner S. Poverty and distributional effects of a carbon tax in Mexico. *Energy Policy*. 2018. Vol. 112. P. 98-110. URL: <https://sci-hub.se/10.1016/j.enpol.2017.10.011> (дата звернення: 20.09.2023).

18. Kalkuhl M. Edenhofer O., Lessmann K. Renewable energy subsidies: Second-best policy or fatal aberration for mitigation?. *Resource and Energy Economics*, 2013. Vol. 35 (3), P. 217-234. URL: <https://ideas.repec.org/a/eee/resene/v35y2013i3p217-234.html> (дата звернення: 20.09.2023).

19. Рябцова А.Г. Розвиток правового регулювання використання природних ресурсів у господарській діяльності в Україні. *Економіка та право*. 2021. № 2. С. 90-99. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.02.090> (дата звернення: 20.09.2023).

20. Антоненко В.М., Сухіна О.М. Екосистемний підхід в контексті управління економічними інтересами. *Scientific Horizons*. 2020. Т. 23, № 12. С. 74-83. URL: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/32553>.

21. Сухіна О.М., Антоненко В.М., Улицький О.А. Вартісна оцінка екосистемних послуг для встановлення плати за їх використання чи знищення: еколого-економічний контент національної безпеки (на прикладі національного парку «Бузький Гард») : *Сталий розвиток: захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування* / за ред. М.С Мальованого. Київ, 2022. С. 149-172. URL: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/33032>.

22. Mäntymaa E., Juutinen E., Juutinen A. та інш. Compensation Claims in Voluntary Forest Conservation: a Case of Private Owned Forests in Finland. *Forest Policy and Economics*. 2009. № 11. Р. 498-507. URL: <http://users.jyu.fi/~vemonkko/Mantymaa%20et%20al%20FORPOL615.pdf> (дата звернення: 16.08.2023).

23. Лесюк Г.М. Зарубіжний досвід імплементації схем плати за послуги лісових екосистем та перспективи його застосування в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Випуск 2 (19). С. 259-266. URL: http://easterneurope-ebm.in.ua/journal/19_2019/40.pdf (дата звернення: 16.08.2023).

24. The Value of Forests. Payments for Ecosystem Services in a Green Economy. *Geneva timber and forest study paper 34. United Nations. Geneva*, 2014. 92 с. URL: <https://unece.org/DAM/timber/publications/SP-34Xsmall.pdf> (дата звернення: 16.08.2023).

References

1. Khomuliak, H. (2023, August 10). Zbytky na 70 mln.: DBR rozsliduie nezakonni rubky u natsparku na Khmelnychchyni [Losses of 7 70 million.: The state Bureau of Investigation is investigating illegal logging in the National Park in Khmelnytsky region]. *News of Ukraine*. Available at: <https://www.stopcor.org/ukr/section->

uanews/news-zbitki-na-70-mln-dbr-rozslidue-nezakonni-rubki-u-natsparku-na-hmelnichchini-10-08-2023.html (accessed 15 August 2023) (in Ukrainian)

2. Volkova, A.O. (2021). Pravovi ta orhanizatsiini zasady otsinky vplyvu na dovkillia [Legal and organizational basis for Environmental Impact Assessment]. *Ekonomika ta pravo*, 3, 28-36. Retrieved from: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.03.028> (accessed 15 October 2023) (in Ukrainian)
3. Oliukha, V.H., Shepeliuk, V.A. (2023). Pravovi aspekty vykorystannia ekolohichnoho podatku dlia vplyvu na ekolohizatsiiu hospodarskoi diialnosti [Legal aspects of using the environmental tax to influence the greening of economic activities]. *Ekonomika ta pravo*, 3. Retrieved from: <http://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/1122> (accessed 10 October 2023) (in Ukrainian)
4. Hagmann, D., Ho, E.H., Loewenstein, G. (2019). Nudging out support for a carbon tax. *Nature Climate Change*, 9 (6), 484-489. Retrieved from: <https://sci-hub.se/10.1038/s41558-019-0474-0> (accessed 10 September 2023)
5. Trehub, O.A. (2023). Pilhove opodatkuvannia vykydiv dvookysu vuhletsu vid spaliuvannia biopalyva u konteksti pereotsinky vplyvu bioenerhetyky na klimat [Pilhove opodatkuvannia vykydiv dvookysu vuhletsu vid spaliuvannia biopalyva u konteksti pereotsinky vplyvu bioenerhetyky na klimat]. *Ekonomika ta pravo*, 2, 43-51. Retrieved from: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.02.043> (accessed 20 September 2023) (in Ukrainian)
6. Melnykova, M.V., Hradoboieva, Ye.S. (2020). Ekonomichni metody ta pravovi instrumenty upravlinnia ekolohichnoiu bezpekoiu mista [Economic methods and legal tools for managing the city's environmental safety]. *Ekonomika ta pravo*, 4, 59-68. Retrieved from: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.04.059> (accessed 10 October 2023) (in Ukrainian)
7. Antonenko, V.M., Sukhina O.M., Liashok Ya.O., Popova O.Yu. (2021). Priorytetni napriamky reformuvannia poriadku ekolohichnoho opodatkuvannia diialnosti subiektiv hospodariuvannia [Priority directions of reforming the procedure for environmental taxation of business entities' activities]. *Efektivna ekonomika*, 11.

Retrieved from: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/33449> (in Ukrainian)

8. Baranzini A., Carattini S. (2014). Taxation of Emissions of Greenhouse Gases: The Environmental Impacts of Carbon Taxes. *Global Environmental Change*, 1, 543-560. Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/Andrea-Baranzini/publication/283922711_Taxation_of_Emissions_of_Greenhouse_Gases/links/5d2598bd299bf1547ca77aad/Taxation-of-Emissions-of-Greenhouse-Gases.pdf?origin=publication_detail (accessed: 20 August 2023)
9. Carattini, S., Baranzini, A., Thalmann, P. et al. (2017). Green Taxes in a Post-Paris World: Are Millions of Nays Inevitable? *Environmental and Resource Economics*, 68, 97-128. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s10640-017-0133-8> (accessed: 16 August 2023)
10. Berry, A. (2019). The distributional effects of a carbon tax and its impact on fuel poverty: A microsimulation study in the French context. *Energy Policy*, 124, 81-94. Retrieved from: <https://sci-hub.se/10.1016/j.enpol.2018.09.021> (accessed: 16 August 2023)
11. Andersson, J.J. (2019). Carbon Taxes and CO₂ Emissions: Sweden as a Case Study. *American Economic Journal: Economic Policy*, 11 (4), 1-30. Retrieved from: <https://doi.org/10.1257/pol.20170144> (accessed: 16 August 2023)
12. Murray, B., Rivers, N. (2015). British Columbia's revenue-neutral carbon tax: A review of the latest «grand experiment» in environmental policy. *Energy Policy*, 86, 674-683. Retrieved from: <https://de.catbox.moe/h6grxl.pdf> (accessed: 16 August 2023).
13. Yamazaki, A. (2017). Jobs and climate policy: Evidence from British Columbia's revenue-neutral carbon tax. *Journal of Environmental Economics and Management*, 83, 197-216. Retrieved from: https://econ.ucalgary.ca/manageprofile/sites/econ.ucalgary.ca/manageprofile/files/units/publications/1-7729354/Yamazaki_CarbonTax_JEEM_2017.pdf (accessed: 22 August 2023).

14. Hagmann, D., Ho, E.H., Loewenstein, G. (2019). Nudging out support for a carbon tax. *Nature Climate Change*, 9 (6), 484-489. Retrieved from: <https://sci-hub.se/10.1038/s41558-019-0474-0> (accessed: 22 August 2023).
15. Metcalf, G.E., Stock, J.H. (2023). The Macroeconomic Impact of Europe's Carbon Taxes. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 15 (3), 265-286. Retrieved from: [doi:10.1257/mac.20210052](https://doi.org/10.1257/mac.20210052). ISSN 1945-7707 (accessed: 10 August 2023).
16. Metcalf, G.E. (2019). The distributional impacts of U.S. energy policy. *Energy Policy*, 129, 926-929. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.01.076>. ISSN 0301-4215. S2CID 159432258 (accessed: 10 October 2023).
17. Renner, S. (2018). Poverty and distributional effects of a carbon tax in Mexico. *Energy Policy*, 112, 98-110. Retrieved from: <https://sci-hub.se/10.1016/j.enpol.2017.10.011> (accessed: 20 September 2023).
18. Kalkuhl, M., Edenhofer, O., Lessmann, K. (2013). Renewable energy subsidies: Second-best policy or fatal aberration for mitigation?. *Resource and Energy Economics*, 35 (3), 217-234. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/a/eee/resene/v35y2013i3p217-234.html> (accessed: 20 September 2023).
19. Riabtsova, A.H. (2021). Rozvytok pravovoho rehuliuвання vykorystannia pryrodnykh resursiv u hospodarskii diialnosti v Ukraini [Development of legal regulation of the use of Natural Resources in economic activities in Ukraine]. *Ekonomika ta pravo*, 35 (3), 217-234. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/a/eee/resene/v35y2013i3p217-234.html> (accessed: 20 September 2023) (in Ukrainian)
20. Antonenko, V.M., Sukhina, O.M. (2020). Ekosystemnyi pidkhid v konteksti upravlinnia ekonomichnymy interesamy [Ecosystem approach in the context of managing economic interests]. *Scientific Horizons*, 23 (12), 74-83. Retrieved from: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/32553> (in Ukrainian)
21. Sukhina, O.M., Antonenko, V.M., Ulytskyi, O.A. (2022). Vartisna otsinka ekosystemnykh posluh dlia vstanovlennia platy za yikh vykorystannia chy znyshchennia: ekoloho-ekonomichniy kontent natsionalnoi bezpeky (na prykladi

- natsionalnoho parku «Buzkyi Hard») [Cost assessment of ecosystem services for setting fees for their use or destruction: ecological and economic content of national security (on the example of the Bugsky Gard National Park)]. *Stalyi rozvytok: zakhyst navkolyshnoho seredovyshcha. Enerhooshchadnist. Zbalansovane pryrodokorystuvannia / za red. M.S Malovanoho*. (pp. 149-172). Kyiv. Retrieved from: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/33032> (in Ukrainian)
- 22.Mäntymaa, E., Juutinen, E., Juutinen, A. (2009). Compensation Claims in Voluntary Forest Conservation: a Case of Private Owned Forests in Finland. *Forest Policy and Economics*, 11, 498-507. Retrieved from: <http://users.jyu.fi/~vem Monkko/Mantymaa%20et%20al%20FORPOL615.pdf> (accessed:16 August 2023).
- 23.Lesiuk, H.M. (2019). Zarubizhnyi dosvid implementatsii skhem platy za posluhy lisovykh ekosystem ta perspektyvy yoho zastosuvannia v Ukraini [Foreign experience in implementing payment schemes for forest ecosystem services and prospects for its application in Ukraine]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 2 (19), 259-266. Retrieved from: http://easterneurope-ebm.in.ua/journal/19_2019/40.pdf (accessed:16 August 2023) (in Ukrainian)
- 24.The Value of Forests. Payments for Ecosystem Services in a Green Economy (2014). *Geneva timber and forest study paper 34. United Nations*. Geneva, 92 c. Retrieved from: <https://unece.org/DAM/timber/publications/SP-34Xsmall.pdf> (accessed:16 August 2023)

ABSTRACT

Environmental issues are too important for the modern world, especially for Ukraine. This topic, despite its relevance, is far from complete. One of the most effective methods of solving these problems is environmental taxation, which makes it possible to introduce regulatory levers of influence on consumers of Natural Resources. Different countries have developed their own approaches to the implementation of tax methods in the mechanism of environmental relations between the state and its

counterparties. At the same time, other alternative schemes of these relationships are being introduced.

Environmental tax rates in Ukraine lag behind European ones (which is an additional, too influential reason for slowing down in solving environmental problems), and given the European choice of Ukraine, it is relevant to review the current environmental tax rates. This is exactly the goal set in this study.

The economic interests of the state and its counterparty consist in determining the amount of ecosystem payments for natural resources, the essence of which is their intended purpose – the preservation, reproduction or restoration of ecosystems, their potential and functions.

The authors prove that the current procedure for determining the cost of natural resources through their prime cost is fundamentally wrong and erroneous in its essence, since it does not meet their regulatory purpose. The fundamental reform of the sphere of environmental taxation should take into account: first, the presence of state ownership of Natural Resources in Ukraine; second, the definition of environmental payments as the cost of ecosystem services provided by the relevant ecosystems; third, the need to introduce market elements in the pricing system for these services.

Using the example of forest resources, the author's own approach is justified and our own methodology for determining ecosystem payments as the cost of ecosystem services provided by these resources to their consumers is proposed. The cost of ecosystem services for forest ecosystems consists of the cost of assimilation services (absorption of harmful substances by forest ecosystems – carbon dioxide) and the cost of oxygen-producing services (generation of oxygen by them). This ensures that not only and not so much the level of cost of Natural Resources is taken into account, but also, importantly, the use value of ecosystem services provided to consumers by ecosystems. However, the cost of Ecosystem Services determined in this way should be considered as the minimum allowable (basic) level of their price.

In the future, to respond to the ratio of supply and demand in the ecosystem services market, it is proposed to apply additional elements of the tender pricing procedure, which brings the process of estimating the cost of these services closer to

fairer pricing. The authors believe that the mechanism of tender adjustment, provided that the auction price increases above the minimum allowable (basic) level, is a kind of tender protection of the state's interests in establishing these payments.

Keywords: forest resources, ecosystem payments, regulation, state ownership, pricing, economic interests, tender.